



Доц. д-р ЖИВКО БОНЕВ
 Дипломиран експерт-счетоводител,
 Регистриран одитор

Живко Бонев е роден на 01.10.1932 година в гр. Кюстендил. През 1961 година завършва УНСС, специалност „Счетоводна отчетност“.

Специализирал е в областта на автоматизацията на управленските процеси в IBM и Института по кибернетика.

Работи последователно като контролор, счетоводител, главен счетоводител в различни предприятия. От 1967 до 1992 година работи изцяло в областта на автоматизацията на производството, управлението и счетоводството.

През 1982 година защитава докторска дисертация в областта на автоматизацията на счетоводството, а през 1986 година е утвърден от ВАК за старши научен сътрудник.

През 1991 година полага успешно изпит пред първата международна комисия в България и е утвърден като дипломиран експерт-счетоводител. Впоследствие получава и сертификат с право на екзаминатор и преподавател по Международните счетоводни стандарти.

От създаването през 1991 година на Асоциацията на дипломираните експерт-счетоводители в България е нейн президент до 1996 година, когато Асоциацията се закрива и се създава Институт на дипломираните експерт-счетоводители.

От 1996 до 2002 година е член на Управителния съвет и заместник-председател на ИДЕС и продължава да работи усилено за утвърждаването на одиторската професия в България.

Дългогодишен хоноруван асистент и доцент по счетоводство на стопанските организации и автоматизация на счетоводството в УНСС и хоноруван професор по автоматизация на финансовия одит в НБУ.

Създател и съдружник е в софтуерното дружество „Бонев Софт Одитинг“ ООД. Автор е на няколко програмни продукта за автоматизиране на счетоводството и на интегрираната система за управление „Ажур“, внедрена в над 10 хиляди предприятия в страната и в чужбина.

Дългогодишен лектор в редица семинари, курсове и др., организирани от Института на дипломираните експерт-счетоводители и други организации, утвърден автор на множество публикации, учебници, монографии, статии, доклади и др.

НОРМАТИВНИТЕ И ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРОМЕНИ В СЧЕТОВОДСТВОТО И ОДИТА И НЯКОИ НЕРЕШЕНИ ВЪПРОСИ

.....

Резюме

Разработката е посветена на нормативните и професионални промени в областта на счетоводството и одита и на някои нерешени въпроси.

Чрез кратък преглед на възникването и развитието им са очертани целта и предназначението на отчетността и одита, за да се стигне до днешното разбиране за тях.

Независимо от всичко през 2002 г. възниква грандиозен скандал, последван и от други. В България също има такива негативни събития, но със значим отзвук и реакция е обявяването в несъстоятелност на Корпоративна търговска банка. В резултат на тези събития силно е разклатено общественото доверие в достоверността на информацията, съдържаща се във финансовите отчети, доверието към отчетността и особено към ролята на независимия финансов одит. В отговор още през 2002 г. в САЩ започна засилена държавна регламентация и повишени професионални изисквания, насочени предимно към одиторската професия.

За съжаление, няма огласен анализ на причините, а вината се хвърля върху одиторите. Опитите на отделни автори¹ за по-задълбочено анализиране са съвсем бледи, закъснели, недостатъчни.

Фактите показват, че одиторите не са свършили своята работа съобразно очакванията на заинтересовани обществени кръгове. Но въпросът е защо е така? Кои са причините? Само одиторите ли са виновни? Много въпроси без удовлетворителен отговор.

Обществените реакции касаят качеството на отчетната и на одиторската дейност. В тази връзка е изяснено понятието качество на база ISO 8402, което характеризира ефективността на извършваните дейности.

Пледира се за по-широкообхватно и обвързано разглеждане на въпросите. Те са свързани и насочени към качеството на отчетната и одиторската дейност. Следователно и промените трябва да бъдат в тези области. Комплексното им влияние предполага и комплексни, взаимосвързани промени, за което трябва да има стратегия. Частичното решаване е неефективно.

Промените у нас започват в законодателната област: с наличието

¹ Валя Йорданова, Велин Филипов, Джим Силф и др.

на много положителни решения, но и празноти, неточности, пресилени решения и пр.

Адмирират се положителните моменти в новия Закон за счетоводството относно категоризирането на предприятията и групите; прилаганата счетоводна база; задълженията на ръководителите на предприятията; определянето на предприятията от обществена значимост и пр., което ще окаже положително влияние върху качеството на финансовите отчети и косвено върху одита. Те показват начало на съобразяване с условията в България.

За съжаление, със закона се регламентира счетоводството като дейност, но не се регламентира професията на изпълнителите на тази дейност. Изискванията за т.нар. „съставители на отчети“ са неуспешни, неподходящи особено когато касаят външни за предприятието лица. Освен това тези съставители не носят никаква отговорност. Не е възможно при слаби счетоводители, които работят зле, или добри, умело използващи възможностите да се заобиколят изискванията, одиторът да разкрие всички тези недостатъци.

Пледира се за регламентирането и на счетоводната професия. Някои функции би могло да се поемат и от ИДЕС.

Третира се и мястото на счетоводните стандарти. Застъпва се тезата, че стандартите по принцип са продукт на миналото, на опита, на практиката. Международните стандарти са създадени **при едни условия** и при глобализацията същите, чрез т.нар. хармонизиране, се налагат и при други условия. В тази връзка се прави кратък анализ на структурата на предприятията в България, на база зает персонал, където 45% от предприятията нямат нает персонал, 47% са предприятия с персонал до 10 души, 4% са предприятия с персонал до 250 души и други 4% са големи предприятия с персонал 250 и повече души. Това показва несъответствието им на условията у нас.

На тази основа се подкрепя и адмирира дадената възможност за по-широко прилагане на Националните счетоводни стандарти, за което е приет и нов стандарт – 42 Прилагане за първи път на Националните счетоводни стандарти. Счита се, че е необходимо те да бъдат подходящо преработени. За някои от тях това е направено с надежда това да продължи.

По отношение на одита дълго е действал законът от 2001 година. Новият закон влезе в сила едва през декември 2016 г., но повтаря и задълбочава слабите страни на отменения.

Относно професионалните одиторски стандарти национални такива няма и изцяло се приемат международните. В одиторските стандарти и закона е отразен англосаксонският одиторски модел, който не

съответства на структурата у нас. Причината е в тяхното прилагане в процеса на хармонизиране. Регламентацията трябва да се съобразява с конкретните условия и характера на дейността, която се регламентира. В тази връзка е изяснено понятието „хармония“ и неправилното му прилагане, подкрепено с текстове от МОС 200 и пр. Изразено е мнение как трябва да се разбира хармонизирането **при одита, а именно: като осъществяване на различни, съобразени с конкретните условия, действия, при спазване на едни и същи принципи и подчинени на една обща цел.**

Кратък анализ характеризира одита като творческа дейност. Обърнато е внимание на връзката на този характер и организацията на одита и специално разпределението на рутинните и творчески действия между одитор и сътрудници. Поради някои принципни разминавания с логиката и правилата в практиката се допускат неоправдани отклонения, водещи до уронване престижа на одиторската дейност. Затова се предлага определен регламент в тази насока.

Пледира се също, че стандартите не трябва да ограничават творческата дейност. Въвеждането на одита в точни рамки води до стремеж да се доказва формално, че това е изпълнено, без значение какво е качеството на изпълнението.

Направен е известен преглед и анализ на понятието „професионална оценка“ и неговото приложение. Обърнато е внимание, че адекватната преценка дава характеристика на обекта, но правилността сочи и каква е квалификацията на одитора.

Наличието на лоши резултати явно е плод на неправилни професионални оценки и показва **наличие на слаби страни в подготовката на одиторите, организацията на обучението**, което трябва да се подобри. Този момент не е добре обхванат. Не се засяга качествена страна на подготовката. Третират се дисциплини, а не творческо прилагане на придобитите теоретични знания. **На одита са необходими мислещи и можещи специалисти, които могат творчески да прилагат изискванията във всеки един конкретен случай.** Тук ролята на професионалните организации и особено на Комисията за публичен надзор над регистрираните одитори би трябвало да бъде много голяма, но не като поеме провеждането на изпитите, а като въздейства за качествено им изменение.

Анализирана е връзката одитор – потребители на финансовите отчети, която се осъществява единствено чрез одиторския доклад. Досегашната му форма е неподходяща и на практика докладите са почти еднакви. Потребителите най-често вземат своите икономически решения без наличието на достатъчна и сигурна за нуждите им информация. На тях все повече им трябва съществена информация, **която е от**

практическо значение за тях.

С цел решаването на този проблем са промените за разширени изисквания от съдържателно и от структурно естество, акцентирани към предприятията от обществен интерес. Това е добро разчупване на съществуващото стандартно ограничение, което може да се прилага от страна на одиторите и при други клиенти.

Разглежда се и доста нашумелият, макар и не най-важен, въпрос за ротацията. Изразено е мнение, че по-дългият период на работа с даден клиент дава възможност одиторските констатации да са по-точни, обосновани и адекватни. С ротацията положителната страна на продължителната работа се прекъсва. Новият одитор започва отначало.

Двата въпроса са еднакво важни и трябва да се намери оптимално решение. Фактите обаче показват липса на единно мнение. Много страни са възприели максималния срок. В България без аргументация се възприемат колкото се може по-кратки срокове, което ще води до влошен и оскъпен одит поне при всяка смяна на одитора.

Обръща се внимание и на неравнопоставеността на индивидуалната практика с одитиране от одиторско предприятие, вместо подходът да бъде еднакъв.

Посочена е и негласната ротация чрез ежегодно провеждане на избор на одитор, особено при заверки с резерви или бележки, което може да се реши с по-дългогодишен договор.

Много въпроси предизвикват редицата допълнителни тежести върху одиторската професия, някои дори необосновани, които ще доведат до затруднения и до завишаване на стойността на одиторския хонорар, без да се подобри качеството на одита.

Претрупаността на контрола с множество въпроси, включително по несъществени елементи, не е гаранция за високо качество на одита. Прекомерната регламентация води до ограничаваща рамка и свеждане на дейността до изпълнение на определени технически изисквания. В същото време липсва достатъчно ефективен контрол относно споменатите и други въпроси.

Публичният надзор над одиторите е необходим, но надзор не е равно на управленската функция „контрол“. Функцията на Комисията не бива да е да проверява отделните одитори, а системата като цяло – организация на дейността, спазването и ефективното осъществяване на системата и плановете за поддържане на квалификационното ниво на одиторите; системата за подготовка на кандидатите за дипломирани експерт-счетоводители; системата за придобиване на правоспособност и пр., Комисията трябва да поддържа връзка с представителите на потребителите, да изучава техните изисквания и потребности с цел отговаряне на

очакванията на обществото.

От сега действащия закон и проектозакона за нов такъв личи точно обратното – стремеж управленските функции на одиторската дейност да преминат към Комисията без отговорности и санкции и без спазване на чл. 26, § 5, ал. 1, буква „а“ от Регламент 537 от 2014 г.

Одитът има своето място в управлението и представянето на предприятията. Естествено е да има и слабости, особено когато се касае до сравнително млада професия при съвременните условия у нас. Но с всеки ден тя може да се подобрява. Одиторите по принцип са позитивни хора, независимо от професионалния скептицизъм, и могат, и ще го постигнат. Необходимо е обаче не само желание, а и подкрепа.

Assoc. Prof. Zhivko Bonev, PhD

Certified Public Accountant

Registered Auditor

LEGAL AND PROFESSIONAL CHANGES IN ACCOUNTANCY AND AUDITING AND CERTAIN UNRESOLVED ISSUES

.....

Summary

The paper discusses the legal and professional changes in the field of accountancy and auditing and certain unresolved issues.

By a brief overview of their origin and development, the objective and purpose of accountancy and auditing are highlighted to come to today's understanding of those.

Regardless, in 2002, a spectacular scandal emerged, followed also by others. In Bulgaria, there are also such negative events, but the bankruptcy of Corporate Commercial Bank caused a widespread resonance and response. As a result of those events, public trust in the credibility of information contained in the financial statements, in accountancy and in particular in the role of independent financial audit was shaken. As a response, yet in 2002, an extensive state regulation and enhanced professional requirements, focused mainly on the audit profession, were launched in the USA.

Unfortunately, no analysis of the reasons has been disclosed while auditors

were held responsible. The attempts made by some authors² for an in-depth analysis are rather bleak, behind time and insufficient.

The facts indicate that **auditors have not done their proper job in accordance with the expectations of stakeholders and the public**. But the issue is why? What are the reasons? Are auditors the only ones to blame? Many questions without any satisfactory answers.

Public response concerns the quality of accounting and auditing activities. In this relation, the concept of quality is clarified on the basis of ISO 8402 which characterizes the efficiency of the activities performed.

The paper calls for a more comprehensive and targeted discussion of the issues. They relate to, and are focused on, accounting and auditing activity quality. Accordingly, the changes to be made need to be focused in those areas. Their comprehensive effects suggest comprehensive, interrelated changes which require an appropriate strategy. Partial solutions would not be effective.

In our country, the changes start with legislation: there are many positive solutions, but also deficiencies, shortcomings, disproportionate reactions, etc.

The paper acclaims the positive developments in the new Accountancy Act on the classification of entities and groups; the basis of accounting applied; the duties of entity's management; specifying the public-interest entities, etc., which would positively impact the quality of the financial statements and, indirectly, auditing. These indicate that the conditions in Bulgaria start to be taken into account.

Unfortunately, the Act regulates accountancy as an activity but not the profession of the persons carrying out this activity. The requirements set out for the so called „preparers of financial statements“ are unsuccessful and inappropriate in particular where they refer to individuals external to the entity. Furthermore, those preparers are not to be held responsible for anything. It is not possible for an auditor to detect all deficiencies where unskilled accountants do not perform properly their job or where qualified accountants avail themselves of the opportunities to override or circumvent the requirements.

The paper calls for regulation also of the accountancy profession. Certain functions could also be performed by ICPA.

The paper also discusses the role of accounting standards. The authors argue that standards in principle are a product of the past, of experience and practice. The international standards have been created **under certain conditions** and in globalization they are being imposed, through the so called harmonization, in another environment. In this respect, a brief analysis is made of the structure of entities in Bulgaria, on the basis of staff employed, where 45% of all entities do not have any employees, 47% are entities with up to 10 employees, 4% are entities with up to 250 employees and other 4% are large entities with 250 or more people

2 Valia Iordanova, Velin Filipov, Jim Silf, etc.

employed. This illustrates that they are not in line with the conditions in this country.

On this basis, the option provided for a wider application of the National Accounting Standards, for which a new Standard 42, First-Time Adoption of National Accounting Standards, has been issued, is supported and acclaimed. It is suggested that they need to be appropriately revised. For some of them, this has already been made, hoping that the process will continue.

In respect of auditing, the 2001 Act has long been in force. The new Act only became effective in December 2016, repeating and deepening, however, the weaknesses of the repealed Act.

In respect of professional auditing standards, there are no national ones and the international standards are adopted in full. The auditing standards and the Act itself reflect the Anglo-Saxon auditing model which is not in line with the structure in this country. The reason lies in their application in the process of harmonization. Regulations must take into account the specific conditions and the nature of the activities being regulated. In this respect, the paper clarifies the concept of „**harmony**“ and its inappropriate application supported by paragraphs of ISA 200, etc. The paper suggests how harmonization **in auditing** should be understood, i.e. **as the performance of various activities, brought in line with the specific conditions, complying with the same principles and subject to a common goal.**

A brief analysis features auditing as a creative activity. The study pays special attention to the link between that nature and the organization of auditing, and in particular, the assignment of routine and creative tasks amongst auditor and associates. As a result of some principle departures from the rationale and rules, certain inappropriate deviations occur in practice leading to impairment of the reputation of the audit profession. A definite regulation of those matters is suggested.

The paper also claims that standards should not restrict creative activity. Confining auditing within strict limits results in an attempt to evidence formal compliance without caring for the quality of performance.

An overview and analysis of the concept of „professional judgement“ and its application have also been made. Attention is drawn to the fact that the adequate judgement characterizes the item while the accurate judgement also indicates what auditor’s qualification is.

Poor results are obviously caused by inappropriate professional judgements and indicate **weaknesses in the preparation of auditors and organization of training** which need to be improved. This element is not well covered. The qualitative aspects of training are not discussed. Various subjects are being covered but not the creative application of the acquired theoretical knowledge. **Auditing requires intelligent and skillful experts capable of applying the**

requirements in a creative way specifically tailored to each particular case. In this respect, the role of professional organizations and of the Commission for Public Oversight of Statutory Auditors in particular should be much larger, not however by taking the responsibility for conducting examinations but by exerting influence for the modification to enhance their quality.

*The paper analyzes the relationship between the auditor and financial statements users effected solely through the auditor's report. Its existing form is inadequate and in practice reports are basically almost the same. Most often, users make their economic decisions without the existence of sufficient and reliable information for their needs. They need more and more substantial information **which has a practical meaning for them.***

To solve this problem, the changes made enhance the requirements in terms of content and structure focused on public-interest entities. This is a good example of breaking the existing standard mould which may be also used by auditors with other clients.

The paper also discusses the much talked about, albeit not most important, issue of rotation. The opinion is put forward that the longer period of work with a given client provides the opportunity for more precise, reasoned and adequate audit findings. Auditor rotation interrupts the positive aspects of long-term work. The new auditor starts from the very beginning.

The two issues are equally important and an optimal solution has to be found. Facts however indicate lack of common opinion. Many countries have accepted the maximum period. In Bulgaria, without any supporting arguments, the shortest possible terms are introduced which would result in deterioration of quality and increase of costs of auditing at least in each auditor change.

Attention is drawn to the fact that the individual practice and the audit firm are not put on a level playing field instead of accepting an equal approach.

The paper also highlights the implicit rotation through the annual appointment of the auditor especially in the case of qualified opinions which can be resolved by a longer-term contract.

Many questions are being raised by the numerous additional burdens on the audit profession, some of which rather unjustified, which would lead to difficulties and increase audit fees without improving audit quality.

The excessive control, including in respect of insignificant matters, is not a guarantee for high audit quality. Overregulation results in a restrictive framework and reducing the activity to the fulfillment of certain technical requirements. In the same time, sufficient control is missing in respect of the above mentioned and other issues.

Public oversight of auditors is necessary but oversight is not the same as the management function of „control“. Commission's functions should not involve inspecting individual auditors but the system as a whole – the organization of

activities, compliance with, and effective implementation of, the system, and auditor qualification maintenance plans; certified public accountant candidate preparation system; the system for acquiring the legal capacity to practice, etc. The Commission should maintain relationships with user representatives and study their requirements and needs in order to adequately respond to the expectations of the public.

The existing Act and the draft of the new Act indicate just the opposite – an aspiration for the audit activity management functions to be transferred to the Commission without any responsibilities and sanctions and in non-compliance with Art. 26, § 5, paragraph 1(a) of Regulation No 537 of 2014.

Auditing has its place in entities' management and performance. Certain weaknesses are only natural, taking in particular into account that this is relatively young profession under today's conditions in this country. It can however improve with each day. Auditors are in principle positively thinking people, regardless of their professional skepticism, so they can and will achieve the required high quality performance. What is needed however is not only desire but also adequate support.

НОРМАТИВНИТЕ И ПРОФЕСИОНАЛНИ ПРОМЕНИ В СЧЕТОВОДСТВОТО И ОДИТА И НЯКОИ НЕРЕШЕНИ ВЪПРОСИ

Контролът, като дейност, има дълбоки исторически корени. Това становище, което никой от изследователите не оспорва, се базира на разкритите археологически паметници и исторически данни от Египет и Месопотамия, Китай, Рим и пр. Според някои източници те се определят около IV-V хилядолетие преди Христа, а според други автори – дори и по-рано.

Човешката дейност е съществувала и преди възникването на отчетността и контрола. Водещата хипотеза в това отношение е, че възникването на отчетността и контрола е тогава, когато и там, където производството на блага се превръща в организирана дейност, придобила обществен характер, и *когато данните за материалното богатство, сделките и отношенията са достигнали до обем, който не се вмества в човешката памет* и данните за тях трябва трайно да се запазят по някакъв друг начин. Практически това е станало възможно едва когато хората са се научили да пишат и смятат, макар и все още на примитивно ниво.

Важно е за какво са били необходими тези регистрирани и съхранени данни. Те са давали възможност: да се регистрира богатството, да се определят данъците и други налози и да се следи плащането им; да се контролира опазването на натрупаното от неговия собственик богатство и пр., и пр. Или там, където се управлява имущество и се осъществяват сделки с него, трябва да има и контрол.

Първоначално самите търговци не само ръководят и участват в дейността, но и водят книгите и упражняват контрол. Собствеността и нейното управление са съсредоточени в едно и също лице. Само в някои случаи имуществото не се управлява от неговия собственик, а от назначени за целта лица. Първоначално това е характерно за публичната или друга организирана власт. С натрупването на богатството в отделните търговски фамилии, с укрепването на банките, с широкото навлизане на кредита става все по-трудно ефективното управление на имуществото и осъществяването на отчетността. При тези условия по-големите компании имат нужда от професионални управители и счетоводители, особено силно подчертано при отделянето на собствеността от нейното управление.

От друга страна, собствениците разбират, че техните финансови интереси стават зависими от управляващите търговските сдружения, чиито интереси са различни от тези на собствениците. Зачестяват и случаите, при които назначените ръководители и счетоводители недобросъвестно се

възползват от незнанието на собствениците и злоупотребяват с повереното им за управление имущество.

В подобна обстановка, в англосаксонския свят се създава професията на днешните независими финансови одитори – добре подготвени счетоводители, които са на свободна практика. Срещу определено заплащане те биват наемани от собствениците, за да проверят отчетите, които са изготвени от ръководителите на търговските сдружения. Само след като тези отчети бъдат проверени, собствениците могат да имат сигурност, че не са подведени или заблудени от ръководството на сдружението.

С развитието на обществените отношения освен собствениците и други лица са заинтересовани от верността на отчетите. Така одитът задоволява и техните интереси.

Общоприетото днешно разбиране за одита е, че това е форма на последваща проверка. На тази основа одитът става неотменимо законово изискване и като такава подлежи на професионална, а в следствие и на държавна регламентация. Най-силен мотив за държавната намеса е огромният публичен интерес към акционерния капитал на тези търговски дружества, чиито книжа се търгуват на фондовите борси.

Може да се каже, че англосаксонската школа дава съвременния вид на одита като средство за проверка на твърденията за вярност, направени от ръководството на съответното предприятие в неговия финансов отчет. Характерно за тази школа е, че одиторите се произнасят по достоверното представяне на финансовото състояние на търговското дружество. Всички други въпроси остават на заден план.

По-малко познато е началото на континенталната европейска школа, характерно със съобразяването с особеностите в развитието в страните от континентална Европа, където акционерните дружества не са така развити, преобладаващи са семейните предприятия и по-малките съдружия; липсва сблъсък на интереси и пр. Те се нуждаят от независим професионалист, който да ги съветва и да им помага за правилното прилагане на законите и ефективното управление, отчитане и контрол на имуществото им, тази практика е възприета през 1931 г. и в Царство България.

Независимо от това различие в подходите целта и предназначението на одита, с известно нюансиране, остават и до днес.

В чл. 2 на Закона за независимия финансов одит³ целта на одита е определена „да повиши степента на доверие на потребителите на финансовия отчет чрез изразяването на одиторско мнение за това дали този отчет е изготвен във всички съществени аспекти в съответствие с приложимата рамка за финансово отчитане...“, което засяга всички ползватели на финансовите отчети, неучастващи в управлението на предприятието

3 Приет в края на 2016 г.

– собственици, инвеститори, контрагенти, държавни и обществени органи и пр. По този начин на одита и одиторите се придава особено значение. На тях се гледа като на много високо квалифицирани, независими и честни специалисти, на които всички потребители вярват.

Със засилване на обществения интерес както от местни, така и от чуждестранни ползватели на финансовите отчети все повече се осъществява подобряване и уеднаквяване на подходите в тази област. Създават се съответни стандарти, които непрекъснато се развиват, разширяват и усъвършенстват.

Въпреки всички действия и изменения още през 2002 г. в САЩ възниква първият грандиозен скандал: член на голяма одиторска верига⁴ беше обвинен в неправомерни действия при изпълнение на одита на компанията Енрон, обявена в несъстоятелност, и бе намерен за виновен. След този случай има и други подобни инциденти в други страни с развити одиторски традиции. Навярно има и някои по-малко значими случаи, които дори не са получили широка публичност. В България също има такива негативни събития. Такъв инцидент с мощен отзвук и реакция е обявяването в несъстоятелност на Корпоративна търговска банка.

Тези неприятни инцидентни случаи са с много широк международен и национален обществен отзвук. Силно бе разклатено общественото доверие в достоверността на информацията, съдържаща се във финансовите отчети на предприятията, недоверие към отчетността и особено недоверие към ролята на независимия финансов одит. Налагаше се промяна, на която професионалистите и техните професионални организации трябва да отговорят.

Именно в отговор на нуждата от промени още през 2002 г. в САЩ започна засилена държавна регламентация и повишени професионални изисквания. Основно както в международен план, така по-късно и в България те са насочени предимно към по-силното регулиране на одиторската професия.

За съжаление, няма огласен какъв анализ на причините за негативните случаи е направен, какви са изводите от него и насоката на мерките, които следва да се предприемат. Тръгна се по най-лесния път – вината се хвърля върху одиторите. Значи трябва да се засилят регулирането и контролът върху тях. Това е най-лесното! И по тази линия се насочиха силите, дори без анализ на резултатите, които реално биха се получили на въздействието, което биха оказали предприетите промени. Едва ли не, щом са промени, резултатите трябва и ще бъдат положителни, което е подход „на сляпо“, основан на предположения. Съвсем **бледи, закъснели, недос-**

4 Arthur Andersen.

татъчни и неразпространени са опитите на отделни автори⁵ за по-задълбочено анализиране на значимостта на промените, на евентуалните последици и пр. Но и те остават нечути.

Фактите показват, че действително одиторите не са свършили своята работа съобразно очакванията на заинтересовани обществени кръгове – резултатите не съответстват на очакванията. Но защо е така? Кои са причините?

- Само одиторите ли са виновни? Няма ли известна вина и на другите участници в изготвянето на отчетите?
- Ако одиторите са недостатъчно квалифицирани, не е ли виновна и системата, по която те са получили своята правоспособност? А тези одитори са главно от големите международни одиторски фирми, които на останалите се дават за пример и от които трябва да се черпи опит.
- Тези одитори са били проверявани и оценявани. В Р България това е осъществено от инспекторите на Комисията за публичен надзор над регистрираните одитори и им е дадена висока оценка за качеството на извършената работа. Значи вероятно има нещо нередно в системата за контрол било относно квалификацията на проверяващите, било в самата система, било в нещо друго, но в какво?
- Нали тази оценка е получена, защото са спазили изискванията на стандартите! Значи може би има нещо куцащо в тях или, което е по-вероятно, в тяхното приложение, което трябва да се установи и отстрани.
- И т.н.

Въпросите са много, сложни и нелеки за изясняване и решаване. Но удовлетворителен отговор на тях няма. Ние също не бихме поели ангажимент тук да правим пълен анализ, **но бихме посочили някои основни нерешени, непълно или неправилно решени, по наше мнение, въпроси**. Много от тях се споделят между одиторите, но официално не се изнасят, като основно имаме предвид промените в България.

За затвърждаване на мнението, че промените ще имат положително влияние, особено напоследък, се пише и говори доста. Но по наше мнение, по един или друг начин се повтаря едно и също нещо, „дадено отгоре“. Създава се впечатление, че тези действия се основават само на факта за наличие на негативни моменти и това, че „някой“ е предположил и казал, че одиторите са виновни. Но няма или поне не са оповестени доказателства, че само те са виновни.

Всъщност всички реакции и въпроси произтичат от това, че получаваната информация не отговаря на потребностите, на изискванията, т.е.

5 Валя Йорданова, Велин Филипов, Джим Силф и др.

касят качеството на отчетната и на одиторската дейност и резултатите от тях. Но ударите са насочени само срещу одиторите и то към контрола.

Под качество (ISO 8402) се разбира *съвкупността от свойства и характеристики на продукта/услугата, които удовлетворяват съществуващи или предполагаеми потребности на потребителите*. С оценката на качеството се определя степента на съответствие на предмета, в случая на отчетността и одита, на това, което трябва да бъдат съобразно потребностите на потребителите. Качеството характеризира ефективността на всички страни от извършваните дейности, на всички компоненти на този сложен комплекс.

А това означава, че въпросите трябва да се разглеждат по-широкообхватно и обвързано. След като въпросите са свързани и насочени към качеството на отчетната и одиторската дейност, следва и насоките на промените да бъдат към тези области. Но качеството е съвкупност от признаци и характеристики, удовлетворяващи определени изисквания⁶, плод на много фактори, най-окупнено изразени като нива на продуктите, на работата, на методологията, на организацията и пр. За да се постигне ефект, трябва да се анализира влиянието на всички компоненти и евентуално да се направят промени във всеки от тях.

Те имат комплексно влияние, следователно ефектът ще се постигне при комплексни, взаимосвързани промени във всички необходими посоки. Навярно ще се възрази, че това е трудно реализуемо на практика. Така е. Но трябва да има стратегия за последователното решаване на въпросите и то в такава поредност, при която всеки решен частичен въпрос да създава условия, да е предпоставка за правилно решаване на следващия/следващите без отричане и промени в направеното. Частичното решаване на отделни моменти, без връзка с останалите, е неефективно. В момента обаче се създава чувството, че точно това се прави: всичко е добре, само контролът над одиторите трябва да се завиши и то максимално и тогава проблеми няма да има. По наше мнение **този подход е неправилен**.

В създаването и представянето на информацията за състоянието и развитието на предприятието и твърдението за вярното и честно представяне участват основно две групи лица:

- от предприятието, в лицето на ръководители и счетоводители и
- външни лица – независими финансови одитори.

Счетоводството и одитът не могат и не бива да се противопоставят. Напротив, те заедно представляват един мощен синергичен организъм в служба на обществения интерес. Те са непосредствено свързани не само защото имат общи корени и паралелно, взаимосвързано развитие, а защото са две страни за постигане на един общожелан резултат – верни и пра-

6 Вж. DIN ISO.

вилно изготвени и представени финансови отчети, които потребителите да разбират и на които да имат пълно доверие. Редно е в това отношение да се търси влиянието на всяка от тези групи и ако са необходими промени, да се направят при всяка от тях. В този дух ще бъдат насочени и някои въпроси в настоящето изложение, като се акцентира върху одиторската дейност.

Промените у нас започнаха с промени в законодателството:

- от 2016 г. влезе в сила нов Закон за счетоводството;
- в края на 2016 г. бе приет нов Закон за независимия финансов одит.

В тях има много положителни решения, но има и празноти, неточности, пресилени решения и пр. И всичко това, по лично мнение, е поради слабата връзка между предложителите на промените и професионалните среди.

Във влезлия в сила от 2016 г. нов Закон за счетоводството има много положителни моменти, особено тези относно категоризирането на предприятия и групите; прилаганата счетоводна база; задълженията на ръководителите на предприятията; определянето на предприятията от обществена значимост и пр., което ще окаже положително влияние върху качеството на финансовите отчети и косвено върху одита. Тези промени показват едно много добро начало на съобразяване с обективните условия в България, което не трябва да се премълчава и пренебрегва, а да се **адмира**.

За съжаление, със Закона за счетоводството се регламентира една дейност – счетоводството, която е в основата на изготвянето на верни и честно представени финансови отчети. В същото време не се регламентира професията на изпълнителите на тази дейност. **Това е единствената професия в България, която може да се изпълнява от всяко що-годе грамотно лице**⁷. Изискванията за т.нар. „съставители на отчети“, по лично мнение, са неуспешни, неподходящи особено когато касаят външни за предприятието лица. Насочени са само към определяне на квалификационни и правни изисквания. Не би могло да се постигне необходимото качество на отчетите, когато един организира и ръководи отчетната дейност, а друг, особено нает отвън, изготвя „правилно“ отчета, без да познава нещата. Тези лица на практика пренасят данните от оборотната ведомост, включително неверните, в отчетните таблици. Това обаче не прави отчетите по-верни. Освен това тези съставители не носят никаква отговорност⁸ освен посоченото общо изискване в чл. 10 на Закона за счетоводството. Но

7 В България има изисквания за занаятчия – обушар, шивач и пр., но за счетоводител – няма.

8 В отменения Закон за счетоводството имаше предвидени функции и отговорности, макар и трудно реализуеми. В новия закон такива няма.

за тяхното ниво не се казва нищо.

Не е възможно предприятието да има слаби счетоводители, които цяла година да работят зле, или добри специалисти, познаващи добре слабите страни на нормативните и професионални актове и умело използващи възможностите да се заобиколят изискванията, и одиторът, за краткото време, с което разполага, да разкрие всички тези недостатъци, често много умело прикрити, макар да работи с екип.

Това означава, че **трябва да се помисли за регламентирането и на счетоводната професия**, за подготовката на изпълняващите тази сложна дейност, за поддържането на тяхното професионално ниво и пр. В момента те даже нямат професионална организация, която би поела такива функции. Няма нищо лошо, ако с това се заеме ИДЕС, но е наложително да се реши. Според някои автори в Средновековието е имало такива организации и нечленуващи в тях лица не са имали право да водят счетоводството. А в днешния век – няма.

По тези въпроси много отдавна се говори. Гласовете в тази насока обаче и досега не се чуват.

У нас са възприети Международните стандарти: по-ограничено счетоводните и напълно одиторските. По принцип всички стандарти са продукт на миналото, на опита, на практиката, на постигнатото и известното. Те са създадени **при определени условия** (акционерен капитал, големи предприятия, при отделеност на капиталовложителите от управлението и пр.). В условията на глобализация същите стандарти, чрез т.нар. хармонизиране, се налагат и при други условия, у нас – при преобладаващи малки, фамилни предприятия, където собствеността, дейността и управлението не са разделени и отделени, осъществяват се често от едни и същи лица и пр.

Структурата на предприятията в България на база зает персонал в окрупнени числа е:

- 45% от предприятията нямат никакъв нает персонал. При тях собствениците са и ръководители, и изпълнители – всичко;
- 47% са предприятия с персонал до 10 души. Нормалното при тях е собствениците да са ръководители и изпълнители на част от дейностите;
- 4% са предприятия с персонал до 250 души, т.е. средни предприятия. За нашите мащаби и представи те са доста големи. И към тях не само е възможно, но бихме казали, че със сигурност има относително по-голям интерес;
- 4% са големи предприятия с персонал 250 и повече души. При тях е нормално и обикновено собствеността е отделена от управлението. Те представляват интерес за много ползватели на финансовите

отчети. Трябва да се има предвид също така, че значителна част от тях са във финансовата сфера.

С новия счетоводен закон се направи макар и недостатъчна, но съществена положителна стъпка напред относно счетоводните стандарти. Даде се по-широка възможност за прилагане на Националните счетоводни стандарти. Необходимо е обаче те да бъдат преработени с необходимите в тях облекчения, защото някои просто копират международните. Във връзка с тази възможност е приет и нов стандарт 42 Прилагане за първи път на Националните счетоводни стандарти, разглеждащ въпросите на преминаване от Международните счетоводни стандарти към Националните счетоводни стандарти. За съжаление, това преминаване е еднократно и то в точно определена година.

Няколко национални стандарта също бяха преработени и подобрени, което също е важна стъпка напред и трябва да се подчертае. Надяваме се тази положителна тенденция да продължи.

В областта на одита бе в действие Законът за независимия финансов одит от 2001 година, който не е съобразен с посочените конкретни обективни български условия. Едва от 02 декември 2016 г. влезе в сила нов закон, който обаче не само повтори, но и задълбочи тези несъответствия. Или в законово отношение има една доста закъсняла и непълна промяна. В същото време се правят промени в други закони, които третират одита. Така в новия Закон за счетоводството, неясно защо, се третира не само въпросът на кои предприятия финансовите отчети подлежат на одит, но и определени изисквания към одиторите. Подобни изисквания има и в Закона за публично предлагане на ценните книжа с последно изменение от септември 2016 г., в Закона за мерките срещу изпирането на пари и пр. Така нормативната уредба, главно относно задълженията на одиторите, е пръсната в няколко нормативни акта, вместо да бъде събрана на едно място, особено когато се създава нов нормативен акт.

Относно професионалната регламентация на одита национални одиторски стандарти няма и изцяло се приемат Международните одиторски стандарти, макар да не са съобразени с националните особености. Изисква се те да се спазват. Одиторът декларира, че одитът ще бъде извършен на базата на Международните одиторски стандарти. Но той и не разполага с друга база, няма възможност за избор. И това е заложено в закона.

Съгласно Закона за счетоводството (чл. 37) практически на задължителен финансов одит подлежат всички предприятия, които надвишават най-малко два от следните показатели:

- а) балансова стойност на активите – 2 000 000 лв.;
- б) нетни приходи от продажби – 4 000 000 лв.;

в) средна численост на персонала за отчетния период – 50 души.

Освен това, независимо от стойността на показателите, подлежат на одит и отчетите на акционерните дружества и командитните дружества с акции и на всички предприятия, включени в процесите на консолидиране на отчетите, както и част от предприятията с нестопанска дейност. В този обхват попадат значителен брой малки дори и микропредприятия. Чрез прилагането на Международните одиторски стандарти одитът на малко предприятие се третира както при голямо предприятие. Възможностите да се опрости работата са ограничени и предоставени на одитора, без да е ясно как ще се приемат при осъществяването на контрола, което е крайно неприятно.

В международните стандарти е отразен англосаксонският одиторски модел, който, с приемането им, се пренася и при българските условия, които са коренно различни. **Никога, особено в икономиката, не се постига ефект, когато нещо, макар и много добро, но направено, решено при едни условия, буквално се пренася и налага при други.** Регламентацията трябва да се съобразява с конкретните условия и характера на дейността, която се регламентира. Явно трябва да се мисли по-мощно и да не се прилагат изискванията по един и същи начин, при различни условия.

Вината обаче не е в стандартите, а в тяхното прилагане, което не е съобразено с националните особености, исторически традиции и специфичността на дейността. Хармонизирането на дадени бази е прекрасно нещо, стига да се разбира и провежда правилно. **„Хармония“ означава съзвучие на различни неща,** а не повторение на нещо, буквално пренасяне на постигнатото при едни условия при други, което винаги е водело до негативен резултат. Това буквално копиране личи дори от буквалния превод на стандартите, включително наименованието им⁹. **При одита хармонизирането би следвало да се изразява в осъществяване на различни, съобразени с конкретните условия, действия, при спазване на едни и същи принципи и подчинени на една обща цел.**

По същество *международните счетоводни и одиторски стандарти дават целите, принципите и насоките за работа в съответните области. Те третират основните насоки на това какво трябва да се направи и в малка част – как би могло да се постигне.* В повечето случаи те съдържат две групи елементи – изисквания и указания. Последните не са част от стандарта и са предназначени, на база на опита, да подпомагат изпълняващия при вземането на решение как би могло да се постъпи при подобни ситуации. В по-новите редакции даже са разделени в две части – стандарт и приложения.

⁹ Например наименованието на МОС 701 е преведено „Комуникация на ключовите одиторски въпроси“, което на български език е безсмислица.

В този дух в МОС 200 *Общи цели на независимия одитор и на провеждането на одит в съответствие с Международните одиторски стандарти*, в §7 е посочено именно това, че „МОС съдържат основните принципи и съществени процедури, наред със свързаните насоки под формата на пояснителни и други материали, включително приложения. Основните принципи и съществени процедури следва да бъдат разбирани и прилагани в контекста на пояснителните и други материали, които предоставят насоки за тяхното приложение. Текстът на пълния стандарт се разглежда, за да бъдат разбрани и приложени основните принципи и съществени процедури.“

У нас специално дългогодишният период на догматично централизирано планово управление е дал своето отражение и върху начина на възприемане на нещата, отразило се е даже в „мисленето“, дори и при нормотворците. На тази основа стандартите се възприемат като нормативен подзаконов акт, в който всичко, включително пояснителните приложения, трябва безпрекословно да се изпълнява и спазва точно така, както е записано. Това се прокрадва и в Закона за независимия финансов одит, което в редица случаи спъва или формализира одита. А особено силно това е изразено в прилаганата система за контрол на качеството.

За оформяне на своето мнение одиторът трябва да получи разумна степен на увереност относно това дали финансовият отчет като цяло не съдържа съществени отклонения, като събира достатъчно и уместни доказателства с цел свеждане на одитния риск до приемливо ниско ниво¹⁰. Така посочените „степен на увереност“, „достатъчни и уместни доказателства“ и много други, до които ще се докоснем впоследствие, нямат точен, обективен измерител. Всички те са *качествени оценки със силно подчертан субективен характер, оценени* в светлината на конкретните заобикалящи обстоятелства. Всичко това дава своя отпечатък върху цялостната одиторска дейност, във всички фази на одитния процес и е в основата на понятието „професионална преценка“.

От тази гледна точка от особена важност при прилагане на стандартите е характерът на стандартизираната дейност, в случая одита. Одиторската дейност е процес, свързан с проучване, анализиране и установяване на характеристиките на дейността на одитираното предприятие, на неговите индивидуални особености, организацията на дейността му, влиянието на външни и вътрешни фактори, подобекти за проверка и много други, които одиторът трябва да обхване. Той е съпроводен с непрекъснати констатации и преценки, при което одиторските действия, според своя характер, би могло да се разделят на две големи групи:

¹⁰ Виж МСВДИ 1200 §§ a28-a54

- **рутинни** (обичайни, традиционни), които имат предимно „изпълнителски“ („технически“) характер, знае се точно какво трябва да се направи, без за това да са необходими специални и високи научни или професионални познания от страна на изпълнителя и на които не е необходимо да се спираме.
- **творчески**. Втората група действия имат белезите на висша форма на целенасочена дейност, чрез която се установяват нови познания в дадена конкретна област, изучават се, анализират се обстоятелства, ситуации и влияещи фактори, правят се съпоставки и преценки и пр. и одиторът излиза с решение, на свой риск, с цел изразяване на обективно, непреднамерено, адекватно становище относно качествата на действията, респективно на информацията за даден обект, в случая – на финансовия отчет и други придружаващи го документи.

За тяхното изпълнение няма предписание, няма универсален подход. Те са конкретни, строго индивидуално определими. Обикновено обемът им зависи от познанията на извършващия ги, от степента на познаване на обекта, на средата и пр. Те не подлежат на стандартизиране в пълния смисъл на понятието „стандарт“. Възможно е за част от тях да има предварително дадени насоки (указания) – какво трябва да се постигне и в редки случаи изходната база. Обикновено в нормативната база те фигурират с текста „одиторът трябва...“¹¹. Но как да се извърши това, кои са критериите, кои са похватите – няма и не могат да се посочат. Цялостният одиторски процес е низ от такива преценки от страна на одитора професионалист. Одиторът непрекъснато оценява документи, твърдения, данни и взема конкретни решения в името на основната цел.

Одитът, като дейност, не е проверка на документацията и търсене на грешни счетоводни записвания – то е дотолкова, доколкото може да доведе до грешна информация. *Зад документите одиторът следва да вижда и разбира събитията, които са настъпили и тяхното влияние върху общото състояние на предприятието.* Така одитът се превръща в система за установяване на достоверно представяне на информацията в счетоводните отчети.

В това отношение приложението на стандартите не трябва да ограничава творческата дейност. Стремешът да се въведе одитът в точно определени рамки и да се определи всяка стъпка не е от полза за никого. Това води до стремеш да се докаже формално, че това е изпълнено, без значение какво е качеството на изпълнението.

Ако вземем за пример КТБ, абсолютно убедени сме, че одиторите са изпълнили всички стъпки съгласно стандартите. Затова са получили и

11 Например одиторът трябва да определи степента на риска.

високата оценка. А резултатът е плачевен. Причината е във формалния характер на контрола. То и не може да бъде другоаче. Иначе следва да бъде одит на одита. Затова е по-добре одиторите да не се натоварват с излишно много изисквания, което ще им отнеме време. В същото време контролът и надзорът трябва да се насочат към резултатите – доколко мнението на одитора е адекватно на състоянието.

В § 59 на Концептуалната рамка правилно е посочено, че оценката на Професионалната преценка е само на базата на това *дали направената преценка отразява компетентното прилагане на принципите, както и дали е подходяща съобразно наличните към момента факти и обстоятелства*. Но това **може да се определи само от опитни одитори**. Или въпросът опира до подбора на контролиращите и оценяващи лица.

До момента нямаше официално, точно определение на понятието „*професионална оценка*“, макар да се използва на много места. Едва в § 1, т. 33 на новия закон е дадено такова, а именно: „*Професионална преценка*“ *е компетентно, адекватно и съответно на обстоятелствата прилагане на полученото практическо обучение, знанията и опита на регистрирания одитор в съответствие с одиторските стандарти, етичните изисквания и приложимата счетоводна база при вземането на решения при извършването на финансов одит*.

В Концептуалната рамка, в § 56 е посочено, че „Професионалната преценка е важна за правилното изпълнение на ангажимента за изразяване на сигурност...“ По-нататък се посочват и основните области при вземането на решения, за които не може да се мине без тази професионална преценка, по време на изпълнението на целия ангажимент, т.е. обхващат се всички основни елементи на одита. А именно тази професионална преценка е основният творчески елемент на одиторската дейност. Посредством нея се дава определена характеристика на наблюдавания обект на основата на високите теоретически и практически познания на одитора, т.е. тя е свързана с квалификацията на одитора.

Възможността за правилна професионална преценка е строго индивидуално качество, което се придобива чрез подходящо обучение, познания и опит, довеждащи до компетентност да се правят разумни преценки, което е в основата на качеството на одиторската дейност. Преценката на одитора, на какъвто и да е обект, в каквато и да е насока, има две страни:

- от една страна, тя дава качествена характеристика на преценявания обект – факт, събитие, действие и пр., включително финансовия отчет като цяло. В това отношение оценката винаги трябва да бъде правилна, точна, адекватна;
- едновременно нивото на преценката, нейната адекватност и пр. ха-

рактеризират професионалното ниво на преценяващия, в случая – на одитора.

Лошите резултати, явно плод на неправилни професионални оценки, показват за **наличие на слаби страни в подготовката на одиторите, организацията на обучението** и пр., и пр., което би могло да бъде обект на отделно разглеждане извън настоящите редове. Този момент не е добре обхванат в нормативните и професионални документи в България. Не се засяга качествена страна на подготовката. Третират се дисциплини, а не творческо прилагане на придобитите теоретични знания. От друга страна, не е на ниво връзката „висши учебни заведения – професионални организации“. **На одита трябва да се прилагат изискванията във всеки един конкретен случай**, базирайки се на известните в момента конкретни факти и обстоятелства, а не такива, само притежаващи дипломи. Тук ролята на професионалните организации и особено на Комисията за публичен надзор над регистрираните одитори би трябвало да бъде много голяма, но не като поеме провеждането на изпитите, а като въздейства за качествено им изменение.

Във връзка с посочената специфичност на одиторската дейност от съществено значение за качеството на одита е правилното разбиране на двете групи действия – рутинни и творчески, и правилното им организационно разпределение в екипа. Добрата организация изисква цялостният одиторски процес да не се осъществява само от дипломирания експерт-счетоводител. Това би било неоправдана загуба на висококвалифициран труд за изпълнение на действия, неизискващи такава квалификация. Последните могат да се предоставят на сътрудници (помощник-одитори).

Едновременно трябва да се осигурява необходимото време за адекватно изпълнение на двата вида дейности. У нас има създадена система за определяне на необходимите часове за одита на предприятията – клиенти, съобразно големината им. Тя се нуждае от подобрения, но за сега по-добра няма и нищо не пречи успешно да се използва наличната. Липсва обаче какъвто и да е критерий за определяне на времето, необходимо за рутинни и за творчески действия.

Когато се създава колектив под ръководството на одитор, трябва да се има предвид още и нивото на управляемост. Официално няма определено такова ниво. Според някои твърдения в теорията на управлението то е 6-8 нисшестоящи елемента. Ако приемем нивото от МСФО 8 Оперативни сегменти, то е до 10. За съжаление, изисквания към броя и квалификацията на тези сътрудници към одитора няма. Това е оставено на одитора. При тази празнина в нормативната база и етичния кодекс е възможно наличие-

то на много сътрудници, които практически извършват одита, а одиторът само подписва. А това вече е свързано с качеството на одита.

На практика се получава, че фактически одитор е неоторизирано лице, което по Закона за счетоводството е наказуемо, но формално не е така. Това разколебава доверието към работата на одиторите.

За това говорят редица факти, като например изпълнението от един одитор на 85, 97, 137, 263 и пр. ангажимента. Ангажиментите се изпълняват в интервала от изготвянето на отчета до публикуването му, което в най-добрия случай е 5 месеца. Даже да няма и ден почивка, то означава за одитора не повече от 1-2 дни на ангажимент, а някъде даже и по-малко. Това по принцип е абсолютно недостатъчно дори само за контрол на извършеното от сътрудниците.

По друг начин би звучало всичко това, ако поне част от тези сътрудници са одитори. Но нито някой следи това, нито има публикувана информация. Необходимостта от правилен подбор и обучение на помощния одиторски персонал, особено в малките одиторски предприятия и самостоятелната дейност на регистрираните одитори, е повече от очевидна. Но по този въпрос няма и ред в нормативните документи. Ето тук е и мястото на Надзорната комисия, тъй като то е пряко свързано с качеството на одиторската дейност.

Организацията на одита като процес със съответните изисквания и ограничения е от много важно значение за качествените резултати от одиторската дейност. Въпросите в това отношение са много. Направени са определени стъпки главно в засилване на изискванията. Променени са няколко международни одиторски стандарта. Бихме се спрели на връзката „одитор – потребители на финансовите отчети“.

Резултатът от проверката и заключението на одитора се отразява в издавания от него одиторски доклад. **Той е и основното комуникационно средство, връзката между одитора и ползвателите на финансовите отчети.** Единствено от този доклад потребителят може да получи уверение, че информацията в отчетите е правилно, вярно и подходящо представена.

До момента съдържанието на тези одиторски доклади бе до крайна степен схематизирано и отразяваше съвсем кратко крайното заключение на одитора. Одиторската проверка е репрезентативна. Тя е насочена към съществените, по преценка на одитора, моменти. Потребителят обаче не знае кои са тези съществени за предприятието аспекти. Той няма представа на основата на какви обследвани въпроси одиторът е изградил своето заключение и в масовите случаи то не му дава никаква допълнителна информация.

В по-редки случаи в доклада се посочват някои съществени отклонения или липса на достатъчно доказателства, които да убедят, в приемлива степен, одитора за правилното представяне. И в съвсем редки случаи има отказ от изразяване на мнение поради множество слабости, грешки, неточности или липса на данни и пр.

Така на практика се получава, че одиторските доклади са почти еднакви, с изключение на адресатите. Това не създава условия за съпоставки, сравнителни и други анализи и пр., което намалява полезността им. Потребителите най-често са поставени в неизгодното положение или „сляпо“ да се доверят на предприятието и одитора, или да се мъчат по свой път да навлязат в необходимите им подробности. Практически те вземат своите икономически решения без наличието на достатъчна и сигурна за нуждите им информация. А това подкопава доверието. Наличието на посочените негативни ситуации още повече го засилва и се стига до считане на одита като излишно бреме.

В същото време потребителите търсят все повече, по-пълна, по-конкретна и детайлна съществена информация, **която е от практическо значение за тях**, както и потвърждение за нейната пълнота, достоверност, уместност и подходящо представяне. Същност претендират за онези елементи и страни, които липсват в сегашните доклади главно поради абсолютизирането на стандартизацията и краткостта на изразяване. Отстраняването на този недостатък обаче предполага промени в съдържанието и структурата на одиторските доклади.

С цел решаването на този проблем и задоволяване на тези разширени информационни потребности на потребителите и на тази основа повишаване на доверието в одита и във финансовата отчетност Съветът за международни одиторски стандарти и стандарти за изразяване на сигурност (СМОССИС) към Международната федерация на счетоводителите (МФС) осъществи положителна крачка напред, като разработи нови и ревизира определени одиторски стандарти. Въвежда се нова форма на представяне на резултатите от одита. Регламент (ЕС) № 537/2014 на Европейския парламент и на Съвета на Европа предявява разширени изисквания към насочеността и съдържанието на одиторските доклади, като акцентира върху одита на предприятията от обществен интерес.

Промените са както от съдържателно, така и от структурно естество. По същество това е едно добро, макар и по лична преценка не напълно достатъчно, разчупване на съществуващото стандартно ограничение, насочено главно към най-големите за българските мащаби предприятия. Това не пречи да се прилага от страна на одиторите и при други клиенти. Положителното обаче е, че то дава известна, макар и неголяма, възможност за проява на творчеството на одитора при изпълнението на одитор-

ския ангажимент и представянето му по подходящ, според него, начин пред потребителите. Бихме се надявали това да е началото.

Един доста нашумял, макар и не най-важен, въпрос е този за ротацията, който, по наше мнение, бе преекспониран. Презумпцията е, че продължителната работа в едно одитирано предприятие би довела до създаване на такива връзки и взаимоотношения, които могат да нарушат независимостта на одитора. Замисълът е явен: цели се чрез ротацията да се предотврати възникването на такава зависимост. Въпросът обаче е на какъв период трябва да се прави и до какво ще доведе ротационният принцип, т.е. как да се приложи принципът специално в България.

Във всички случаи при вземането на такова решение следва да се има предвид, че по-дългият период на работа с даден клиент дава възможност одиторът да опознае одитираното предприятие в дълбочина (дейността му, обкръжението, рисковете, натискът, който се упражнява върху него и т.н.). На тази основа одиторските констатации са по-точни, обосновани и адекватни, което е в интерес на всички: на предприятието, на потребителите на финансовите отчети, на обществото. Това не се постига лесно и бързо.

С ротацията, с цел да не се създадат връзки, положителната страна на продължителната работа се прекъсва. *Новият одитор започва отначало.* Действително той има достъп до документацията на предходния одитор. Но това все още не е гаранция. И самите стандарти предвиждат редица допълнителни действия при ангажимент за първа година.

Ако приемем, че и двата въпроса са еднакво важни, трябва, след обстоен анализ, да се намери оптимално решение. Това не трябва да е по пътя на случайното хрумване и налучкване. Фактите обаче показват, че и на най-високо ниво няма постигнато единно мнение:

- в зелената книга¹² е посочено, че „Задоволителните стандарти за независимост на одитора изключват практиката на някои дружества да назначават един и същ одитор **за повече от десетилетие**“¹³;
- в 8-а Директива за одитиране на предприятия от обществен интерес срокът е сведен **до 7 години**;
- в регламент 537/2014 г. е предвиден срок **до 10 г.** с възможности за удължаване при определени условия.

12 Европейска комисия, Брюксел, 13.10.2010 COM (2010) 561 окончателен.

13 В проведено през 2006 г. проучване повече от половината от отговорилите дружества посочват, че одиторът им е работил с тях над 7 години, а 31% посочват, че не са сменяли одитора си повече от 15 години. Общата тенденция е по-голямото дружество да сменя одитора си по-рядко. Вж. Проучване на London Economics относно икономическото въздействие на режима на отговорности на одиторите (London Economics, „Economic Impact of Auditors' Liability Regimes“), септември 2006 г., таблица 22, стр. 43: http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/liability/index_en.htm.

Много страни са възприели максималния срок, отчитайки положителната страна на продължителната работа. В България обаче това не е така:

- в отменения Закон за независимия финансов одит в България бе заложен срок от **5 години**;
- във влезлия в сила от 02.12.2016 г. нов Закон за независим финансов одит е възприет **срок 7 г.**, а за одитите чрез одиторско предприятие – **4 години**.

Явно в България се възприемат сравнително по-кратки срокове, без каквато и да е аргументация защо се предлага този размер на срока и до какво може да доведе това. Колкото този срок е по-кратък, толкова по-чести ще са смените на одиторите, което ще води до:

- влошен одит при всяка смяна на одитора, най-малко първата година;
- оскъпен одит поне при всяка първа година след ротацията, поради по-дългото време, необходимо за опознаване на специфичностите на предприятието.

Освен тези негативни влияния би следвало да посочим и съществуващата неравнопоставеност на индивидуалната практика с одитиране от одиторско предприятие, която е заложена и е в интерес на големите практики. При ротация:

- физическото лице – одитор, се заменя от друг одитор – физическо лице или одиторско предприятие. Така физическо лице може да бъде одитор примерно само 7 години. Той вече губи този клиент;
- одиторското предприятие заменя само своя служител – отговорния за одита одитор, с друг. Взаимоотношенията и връзките обаче са между договарящото одиторско предприятие и клиента. Така одиторското предприятие не губи този свой клиент и може да бъде одитор примерно и 40, и повече години, като сменя своите служители – отговорни одитори. Но връзката между клиент и одиторско предприятие остава. Следователно независимостта се нарушава.

Резонно е подходът да бъде еднакъв – да се сменя одиторът, който е страна по договора – физическото лице или одиторското предприятие.

В България, на практика, без да се нарича ротация, тази смяна се осъществява ежегодно. Масово предприятията всяка година провеждат избор на одитор. Това е особено подчертано, когато одиторът има резерви или бележки, което предприятията възприемат като **много голям негатив за тях, за което причина е одиторът**. Обикновено на следващата

година одиторът вече не е избран¹⁴. Професионалната организация също не защитава одиторите. Резултатът е масови неквалифицирани заверки. Нормативната уредба не засяга този въпрос или го засяга съвсем бегло и кратко.

В някои страни е регламентирано изборът на одитор да бъде за няколко години независимо от значимостта на предприятието. Подобно решение правилно бе предложено в чл. 65 на проектозакона за независим финансов одит с продължителност на договор за задължителен финансов одит на предприятията от обществен интерес да не може да бъде по-малка от три години. За съжаление, това предложение не е прието и за всички предприятия, подлежащи на задължителен финансов одит, задължителният срок остава една година.

Нашето мнение е, че това е несъобразяване с водещите световни практики, с негативно за България влияние особено относно качеството на одита.

В областта на одита има още много въпроси, които трябва да се подобрят и които не могат тук да се развият.

- Много въпроси предизвикват редицата допълнителни тежести върху одиторската професия особено при одитите на предприятията от обществен интерес. Някои от тях просто будят недоумение, като например завишени професионални застраховки; многократно завишени санкции и пр., *които нямат отношение към качеството на одита*, но ще доведат до много затруднения, от една страна, но и до необосновано завишаване на стойността на одиторския хонорар. В същото време с нищо няма да се подобри одитът. Напротив, може и навярно ще има обратен ефект.
- Всичко се отразява и върху контролната дейност. Насочена е към доказване какво е направено, а не какъв е резултатът. Изводът би бил само един – претрупаността с множество въпроси, включително по несъществени елементи, не е гаранция за високо качество на одита.

Системата и сега е претрупана. В нея за всяко минимално изискване или указание се предполага наличието на някакъв документ, справка, протокол и т.н. В същото време липсва достатъчно ефективен контрол относно споменатите и други въпроси. Действително дадена е възможност да се посочва, че определено изискване е неприложимо, но то евентуално устно се доказва. Сега тази формална система се разширява.

Едно обаче трябва да е ясно: прекомерната регламентация води до ограничаваща рамка и свеждане на дейността до изпълнение на определе-

¹⁴ Досега нямам случай при одит с резерви или забележки, макар и най-меки, да не съм сменен.

ни технически изисквания. Одиторът ще се стреми да спази формалната страна, като осигури документ, в общия смисъл на думата, че е спазил всяко изискване за проверка, което все още не значи качество.

- Независимостта на одиторите. На практика те не са независими. „Който плаща, поръчва и музиката“ казва народът. Критерият за независимост – правната форма на договора, е неправилен. Ако получаваш дохода по трудов договор, си зависим, ако е по граждански договор – независим. Но така е на запад. Да, но то не значи, че е правилно и особено при нашите условия.
- Нелоялната конкуренция. Въпросът е свързан с нивото на хонорарите, критерия при конкурс „най-ниска цена“, липсата на минимален праг и пр.

Това са все въпроси, които изискват решаване и то в близко време, ако желаем подобро качество на одита.

Не е без значение и въпросът за публичния надзор над одиторите. Надзор е необходим. Но „надзор“ не е равно на управленската функция „контрол“. Тези две понятия не бива да се смесват. То би показало недобро разбиране на нещата. Какво е нивото на надзора сега може да се определи от наличието на недостатъци в изпитната система, ползваните сътрудници, сложната система за контроли, независимостта на одиторите, нелоялната конкуренция и пр.

Функцията на Комисията не трябва да е проверка на отделните одитори, което е задължение на контролната система на професионалната организация. Тя трябва да следи доколко системата като цяло действа правилно и отговаря на интересите на обществото – организация на дейността, спазването и ефективното осъществяване на системата и плановете за поддържане на квалификационното ниво на одиторите; системата за подготовка на кандидат одиторите; системата за придобиване на правоспособност и пр.

Комисията трябва да поддържа връзка с представителите на обществените организации и да изучава техните изисквания и потребности, да анализира състоянието и развитието и да предлага за обсъждане обосновани подобрения на отделните функции на ИДЕС и одиторите, за да се отговори на очакванията на обществото, а не да изземва управлението.

От отменения и особено от новоприетия Закон за независимия финансов одит личи стремежът управленските функции на одиторската дейност, в основната си част, да преминат към Комисията. Това е ясно и от функциите, предвиждащи: разработване на методически указания; осъществяването; извършването на проверки на одитори, често заменени с термина „инспекции“, регулиране и пр.

Но когато се поемат такива функции, трябва да има и отговорности, и санкции. Никъде няма санкции, примерно за инспектор, зле свършил работата си. Излиза, че един ръководи, контролира и оценява, а друг носи отговорност. Нещо подобно се получи и в КТБ.

Веднага, свързано с това, би следвало да се изисква персоналът и специално инспекторите да имат и практически одиторски стаж, макар и като помощник-одитори, както това се изисква и от чл. 26, § 5, ал. 1, буква „а“ от Регламент 537 от 2014 г., още повече че те дават и оценка на одитора. Неправилно е по-ниско квалифицирани лица да проверяват и още повече да оценяват одиторите. Приравняването на работата в Комисията към одиторска дейност е не само неправилно, то е обидно. Тези дейности са коренно различни.

Извън надзора, в закона излишно и неоправдано се предоставят извънредно високи правомощия на Комисията, които не са свързани с одита и действията на одиторите и за което оправдано се роптае. Но това не е въпрос на темата днес.

Одитът има и ще има своето важно място в управлението на предприятията и представянето на информация за състоянието и развитието им. Естествено е да има и слабости, особено когато се касае до сравнително млада професия при съвременните условия. Но с всеки ден тя може и се подобрява. С общи усилия може много да се постигне. **Одиторите по принцип са позитивни хора, независимо от професионалния скептицизъм, и могат, и ще го постигнат. Необходимо е обаче не само желание, а и да бъдат подпомогнати от обществото.**

Библиографска справка:

Закон за счетоводството
Закон за независимия финансов одит
Интервю на сп. Икономика с В. Йорданова и Рени Йорданова
Концептуална рамка
Регламент (ЕС) № 537/2014 на Европейския парламент и на Съвета на Европа
ISO 8402, И DIN ISO